

नेपाःगाःया स्थाननामय् दुगु विशेषता व ह्यूपाःया दुवाला

भरत महर्जन

आंशिक शिक्षक, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
email: bharat.maharjan@cdnb.tu.edu.np

नेपाःया प्राचीन सभ्यताया केन्द्रस्थलतमध्ये नेपाःगाः नं छगू खः । नेपाःगालय् सभ्यता विकास याःपिं व थन मूलबासीकथं नालातःपिं नेवाःत खः । थन आकारय् तःकुगु, मध्यम व चीकुगु यानाः दर्जनौ प्राचीन व मध्यकालीन नेवाः बस्ती दु । अथे हे नेपाःगालय् धार्मिक, सांस्कृतिक, पुरातात्त्विक व ऐतिहासिक महत्त्वं जाःगु थीथी ख्यः, देवस्थल, पुखू, तीर्थ, दिप आदि दु । थथे प्राचीन सभ्यताया विकास व विस्तार जुगु लागा जुयाः थनया थाय्बाय्या प्राचीन ईनिसें प्रचलित नांत दु । स्थानीय जनभाषाय् ल्यनाचोंगु ऐतिहासिक स्थाननामं थनया प्राचीनताया क्रमिक विकासक्रम, जातीय इतिहास, भाषिक विकासक्रम, धार्मिक-सांस्कृतिक परम्परा, रीतिथिति, वास्तु, प्रकृति आदिबारे थीथी तथ्य उलाचों । सलंसः दँन्ह्यःनिसें खुल्ला बुँ-बाली, ख्यः, देवस्थल, पुखू, बगः आदिया रूपय् दुगु लागाय् अस्वाभाविक ढंगं बोलंगु बस्तीकरण, शहरीकरण व बजारीकरणं थनया स्थाननामय् नं अस्वाभाविक ह्यूपाः हयाव्यूगु दु । अप्वः संख्याय् गैरनेवाःतयगु उपस्थितिं प्रचलित नेवाः स्थाननाम विस्थापित जुयाः न्हू-न्हूगु नेपाली नां स्थापित जुयावःगु सलंसः दसु खंकेफु । गनं-गनं ला अंग्रेजी खँगोलं तकं थाय् कयाहःगु अवस्था दु । शदीऔं न्ह्यःनिसें मौखिक परम्परां हस्तान्तरण जुजुं वःगु नेपाःगाःया स्थाननामत मेगु न्हू नामं विस्थापन जुयावंगुया थीथी कारणत दु । थन प्रचलित नां चीकाः न्हू-न्हूगु नां बोलनाचोंगुया मू कारणतय्के राज्यया उदासीनता, व्यवसायिक मनोविज्ञान, व्यक्ति वा समूहं यत्थें नामांकरण याइगु प्रवृत्ति, अंग्रेजी व नेपाली भाय्या प्रभाव, नेपाःगालय् जुयाचोंगु भौतिक निर्माण व सामाजिक संरचनाय् वःगु ह्यूपाः आदि खनेदु । नेवाःवस्तीं पिने लाःगु लागाय् ९१ प्रतिशत नांत न्हू नामं विस्थापित याःगु व ९ प्रतिशत ऐतिहासिक नामं जक स्थायित्व कयाः छेलाबुलाय् लेंगु खनेदु ।

मूखँवः : स्थाननाम, नेपाःगाः, नेवाः, ह्यूपाः, पहिचान, भाषा ।

१. म्हसीका

छुं नं निश्चित जातिया पहिचानया मू आधारतत्वमध्ये भूमि नं छगू खः । निश्चित भूमि व उगु भूमिइ ऐतिहासिक रूपं विकास जुयावःपिं खास जाति दथुइया सम्बन्धयात उलाबीगु अनेकन सांस्कृतिक तत्वत दयाचोनी । थज्याःगु सम्बन्ध न्ह्यबोइगु थीथी तत्वत अर्थात् आधारतमध्ये स्थाननाम नं छगू खः । नेपाःदुनेया थीथी आदिवासी व जनजातितय् थःथःगु हे खास भूमि अर्थात् वर्चस्वस्थल दु । छगू जाति ऐतिहासिक रूपं विकसित जुयावःगु थासय् व हे जातिया भाषिक प्रभाव अनया थाय्बाय्या नामय् प्रतक्ष खनेदयाचोनी । दकलय् न्हापां खास भूमिइ थ्यनाः स्थायी बसोबास याःपिनिगु भाषां हे उगु थाय्या थाय्बाय् व अन दुगु खुसि, गुं, बुँ-बालि, ख्यः, गुँचो (पहाड) आदिया न्हापां खुसी नां छुइगु ज्या जुइ । स्थाननामय् दैगु थ्व हे गुणं खास सीमाङ्कणदुने गुगु भाषा ल्याइपिं समुदायतय्गु वसोवास दु व उमिगु व थाय्लिसेया ऐतिहासिक स्वापू गथ्-गथे दु धैगु खँ केचोनी ।

नेपाःगाः व थ्वया जःखःया लागाय् बस्ती विकास यानाः प्रारम्भिक इलं निसें बसोवास याःपिं व लिपा कथहं थन वयाः स्थानीय भाष-संस्कृतिइ अन्तर्धुलित जुयावंपिं हे थौंया नेवाः समुदाय खः धैगु धापू विद्वानतय् दु । नेवाःतसें हे नेपाःगाः व थ्वया जःखःया लागाय् भाय्, साहित्य, संस्कृति, सामाजिक संगठन आदि कथहं चोन्हाकाः थन मौलिक नेपाल सभ्यता विकास याःगु खः । नेवाःतय्गु सभ्यताया केन्द्रस्थल जुयाः नेपाःगाःया थाय्बाय्, खुसि, गुं, बुँ-बाली, ख्यः आदिया नांत नेवाः भाषाय् आधारित जू । नेपाःगालय् नेवाःतय्सं छेलावयाचोंगु थाय्बाय्या नांत म्हिगःतिनि छुनातःगु मखसें इतिहासया थीथी कालखण्डय् अस्तित्वय् वयाः मौखिक परम्परां हस्तान्तरण जुजुं वःगु खः । ईया भेदकथं थाय्या नामय् नं विविध भेद अवश्य खनेदै तर छुं नं थाय्या स्थाननामया न्हापांम्ह नां छुनामि (प्रथम न्वारणकर्ता) उगु थाय्या आदिवासीत जुयाचोनी (राई, rukshananewa.wordpress.com; 2016) । आदिवासितय्सें छूगु प्राचीन स्थाननामं उगु थाय्या प्राचीन मनावीय गतिविधि अर्थात् इमिगु मानवशास्त्रीय\समाजशास्त्रीय अध्ययन याय्या नितिं प्राज्ञिक जोलंकथं ज्या याइ । थ्व हे सिद्धान्तया लिधंसाय् लिच्छवि अभिलेखय् खनेदुगु गैरसंस्कृत खँवःया अध्ययन यानाः मल्लं (1981, p. 7) नेपाःगालय् न्हापां थ्यंपिं गैरआर्यमूलयापिं खय्फु धैगु खँय् बः ब्यूगु दु । अथे हे उगु हे खँवःतय्गु तुलनात्मक अध्ययनं नेपालय् किरात कालया प्रमाणिकरण याय्गु कुतः जूगु खनेदु (आइडेम्बे, विसं २०६९, पृ. ३-९) । थ्व ल्याखं स्थाननाम व्यवहार सहजताया नितिं छुनातःगु छता सांकेतिक खँवः जक मखसें प्राज्ञिक अध्ययन अनुसन्धान याय्या नितिं छता मूवंगु स्रोतसामग्री नं खः । छुं नं स्रोतपाखें उपलब्ध मज्जु ऐतिहासिक तथ्यत स्थाननामपाखें ज्ञात जू वय्फु ।

नेपाःगालय् थःत आदिवासी धकाः दाबी यानावयाचोंपिं नेवाःत थौंया दिनय् थःगु हे भूमिइ

अल्पमतय् लाःवंगु दु । गैरनेवाःतयगु तिव्र आप्रवासनं थनया नेवाःभाय् व संस्कृतिइ प्रतकूल असर लाकायंकूगु दु । थनया खुल्ला बुँ-बाली, पाखा, बगः आदिइ जूगु बस्तीकरण, बजारीकरणलिसें ऐतिहासिक महत्वया ख्यः, देवस्थल, पुखू आदिइ प्रशासनिक केन्द्र, सैन्य ब्यारेक, बसपार्क, विश्वविद्यालय आदि स्थापनां प्राचीन वा मध्यकालनिसें प्रचलित स्थाननामत छेलाबुलां तनावनाः न्हू-न्हूगु गैरनेवाः नांत अस्तित्वय् वयगु क्रम तिव्र दु ।

थुगु अध्ययनय् नेपाःगाःदुनेया स्थाननामय् दुगु विशेषता महत्व बुँदागत रूपं न्ह्यबोसें थनया स्थाननामय् वयाचोंगु ह्यूपाःया मू हुनिंत (कारण) दुवालेगु ज्या जूगु दु । नेपाःगालय् अप्वःगु गैरनेवाःतयगु तिव्र आप्रवासनं थनया नेवाःत बुलुहुं अल्पमतय् लानावनाचोंगु लिसें शिक्षा, प्रशासन, सञ्चार, मनोरञ्जन लगायत हरेक क्षेत्रय् खय् (नेपाली) व अंग्रेजी भाय्या प्रभावं थनया स्थाननामय् प्रतिकूल असर लानावःगु खनेदु । मौलिक स्थाननामया नेपालीकरण, गनं-गनं अंग्रेजीकरण तकं जुयावःगु दसुत दु । स्थानीयतसें स्थाननामया मू मथूगुलिं मौलिक नां ल्यंकेगु खँय् उदासीन खनेदु सा विभाषीपिनिगु आप्रवासन लगायत मेमेगु कारणं मौलिक स्थाननामय् हस्तक्षेप जुयाः न्हू-न्हूगु नांत छुइगु ज्या जुयाचोंगुया सलंसः दसु दु । थथे छगू पक्षया उदासीनता, राज्यया एकात्मकतावादी भाषिक-सांस्कृतिक चिन्तन व नेपाली भाय्या एकोहोरो प्रभाव (encroachment) या कारणं थनया मौलिक स्थाननामत छेलाबुलां कथहं तनावनाचोंगु दु । थ्व परिस्थितिइ नेपाःगाःया ऐतिहासिक स्थाननामया महत्वविशेषता दुवालाः जुयाचोंगु ह्यूपाःया कारण मालेगु ज्यायात हे थन मू समस्याकथं थनेगु ज्या जूगु दु । समस्याकथं हे नेपाःगाःया स्थाननामय् सुलाचोंगु महत्व वा विशेषता मालेगु व ऐतिहासिक स्थाननामत तिव्र गतिं तनावनाचोंगुया कारण दुवालाः सोयगु थुगु चोसुया उदेश्य खः ।

छुं नं निश्चित भू-भागय् बस्ती दय्काः अन सभ्यता विकास याःपिं समुदायया व भूमिलिसे ऐतिहासिक, सांस्कृति, भाषिक स्वापूयात उलाबीगु आधारतत्व स्थाननामं नं खः । नेपाःगाः स्थाननामबारे जूगु थुगु अध्ययनं नेपाःगाः भूमि व नेवाःतय् दथुइ दुगु प्रत्यक्ष सम्बन्धयात प्रमाणित याइ । पहिचानया आयामत व उकी वइगु थथ्याः—कोथ्याःया बारे च्यूताः तइपिं न्ह्याम्हसित नं थ्व अध्ययन उपयोगी जुइ । राज्यया भाषिक-सांस्कृतिक नीतिं स्थाननामय् लाइगु प्रभाव व बहुभाषा, संस्कृति व धर्मया मिश्रण जुयाः निर्माण जूगु न्हूगु समाजय् छु गज्याःगु हुनिं स्थाननामय् ह्यूपाः वइ धैगु खँय् कोथीक दुवालाः सोयाः पिहाँवःगु निष्कर्ष लिपा स्थाननामया विषयस अध्ययन याय् न्ह्यापिनिगु नितिं छताजि प्राज्ञिक जोलं जुइ । नेपाःगाःया स्थाननामया अभिलेखिकरण व थौंया इलय् वयाचोंगु ह्यूपाःया बारे थ्व अध्ययन छता तथ्यपरक दस्तावेज जुइ । लिसें स्थाननामया विषयस लिपा याय् ल्यंदनिगु अध्ययन-अनुसन्धानया आवश्यकतायात नं थुकिं उलाबीगु हुनिं थ्व अध्ययन औचित्यपूर्ण जू ।

थुगु अध्ययनं नेपाःगाः अर्थात् नेपाःगाःयात कःघाःगु दु । नेपाःगाःया सीमांपिने लानाचोंगु छुं नं लागा अध्ययनय् दुथ्याःगु मदु । गनं-गनं दसुया नितिंजक नेपाःगालं पिनेया छुं-छुं स्थाननामत नं दुथ्याःवःगु दु । नेपाःगाःया नेवाःतय् दथुइ प्रचलित मौलिक स्थाननामया विशेषतायात बुँदागत रूपं न्ह्यबोय्गु व स्थाननामत न्हनावनाचोंगु कारण मालेगु बाहेक स्थाननामबारे मेगु छुं नं खँ थुगु अध्ययनय् दुथ्याःगु मदु ।

स्थाननामय् वैगु ध्वनिजन्य परिवर्तन वा अपभ्रंश स्वभाविक ह्यूपाः खः गुकियात ‘आन्तरिक कारण’ नं धाय्गु याः । आन्तरिक कारण भाषाविज्ञानया छगू कचा ध्वनिविज्ञानलिसे सम्बन्धित जू । थन अपभ्रंश जुयाः वःगु ह्यूपाः मखसें प्रचलित नां मेगु हे न्हू नामं विस्थापित जुइगुया बाह्य कारणत छु छु जुइफु धैगु खँय् जक दुवालेगु कुतः जूगु दु । अथे धैगु स्थाननामय् वयाचोंगु ह्यूपाःमध्ये आन्तरिक कारणया अध्ययन मखसें बाह्य कारणया जक अध्ययन जूगु दु । थ्व अध्ययन मूलतः क्षेत्रकार्यय् आधारित खः । नेपाःगाःया थीथी नेवाः बस्तीइ क्षेत्रकार्य यानाः अध्ययन जोलं (तथ्याङ्क) संकलन जूगु दु । जोलं मुंकेत अवलोकन, न्यनेकने, व स्रोतव्यक्तितलिसे सहलह नं जूगु दु । पुस्तकालय सामग्रीकथं थीथी सफू, प्रतिवेदन, जर्नल, पत्र-पत्रिका छेलेगु ज्या जूगु दु । विद्युतीय सामग्री इन्टरनेटया नं छयलाबुला जूगु दु ।

२. सैद्धान्तिक अवधारणा

नेपाःया मू पहिचान धैगु थ्वया बहुभाषिकता, बहुजातीयता व बहुसांस्कृतिकता खः । ताःहाकःगु कालखण्ड थनया राज्य प्रणालीइ छगू हे भाषा, धर्म व संस्कृतिया वर्चस्व जूबले देय्दुनेया हे मेमेगु पृथक पहिचानत किचलय् लाःवन । लिपांगु जनआन्दोलनलिपाया राजनैतिक ह्यूपाःलिसें देय्या उत्पीडित समुदायदुने वःगु भाषिक, सांस्कृतिक व राजनैतिक चेतनां थःपिनिगु पृथक अस्तित्वया आधारत दुवालेगु कुतः अप्वयाःवःगु दु । थःगु भूमिलिसेया ऐतिहासिक पहिचान पुष्टि याइगु छगू आधारतत्व स्थाननाम नं खः । आधुनिक नेपाःया निर्माणलिसें हे कथहं नेपाःया मूलधारं तापाःपिं आदिवासी जनजातितय्गु थःगु भूमि, संस्कार, परम्परा, भाषा, मौलिक ज्ञान आदि पहिचानया अवयवत बुलुहुं न्हनावन । थौंकन्हय् चोजायाः वयाचोंगु राजनैतिक चेतनालिसें मौलिक स्थाननामतय्गु स्थायीत्व व पुनःस्थापनाया मुद्दा उमिगु साझा सरोकारया विषय जुजुं वःगु दुसा उमिसं थुकियात थःगु स्वअस्तित्व व आत्मसम्मानलिसे स्वानाः सोय्गु याःगु खनेदु । छगू जात विशेषया भाषिक, सांस्कृतिक व ऐतिहासिक पहिचान दुगु लागाय् राज्यया प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष हस्तक्षेपं उमिगु अस्तित्व नष्ट याय्गु ज्या न्यायसंगत जुइमखु । नेपालय् राज्यपाखें शदीऔनिसें मूलधारय् मलाःपिनिगु भाषा, संस्कृति व भूगोलय् प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष हस्तक्षेप जुजुं वयाचोंगु दु । देसय् लिपांगु राजनैतिक ह्यूपाःलिसें सहअस्तित्वया सिद्धान्तबारे बहज अप्वःगु जूसां थन राज्यपाखें

परम्परागत प्रवृत्तिया हे सांस्कृतिक हस्तक्षेप्यं छुं म्हः जूगु खनेमदुनि । नेपाःगाःया स्थाननामय् नं थुकथंया हे भाषिक, सांस्कृतिक हस्तक्षेप जुयातुं वयाचोंगु खनेदु ।

स्थाननाम भाषाया हे छगू इकाई खः । भाय् व राज्य दथुइ विविध दृष्टिं अन्तर्सम्बध दु । राज्यया भाषाप्रतिया व्यवहारिक व सैद्धान्तिक नीतिं राज्यदुनेया स्थाननामतय् नं प्रत्यक्ष प्रभावित याइ । प्रचलित स्थाननामयात स्थायीत्व बीगु खः वा बुलुहुँ हिलाःयंकेगु परिवेश दय्केगु धैगु खँ राज्यया भाषिक-सांस्कृतिक नीतिइ निहित जुइ । अथे हे समाजया विविध पक्ष बहुभाषिकता, जातजाति, धर्म, संस्कृति, परम्परा, राजनीति, आर्थिक, शैक्षिक आदि पक्षं नं छुं नं थाय्या स्थाननामयात स्थायित्व बीगु वा ह्यूपाः हयगु खँय् भूमिका म्हिताचोनी । राज्यया एकात्मक भाषिक सांस्कृतिक नीतिं नेपाःगाःया स्थाननामय् गय् गज्याःगु असर लाःगु खनेदु धकाः दुवालेगु कुतः थुगु अध्ययनय् जूगु दु । नेपाःगालय् लिपांगु इलय् थीथी क्षेत्रं वःपिं जाति, धर्म व भाषिक समूहया मिश्रित समाज जक मखसें नेपाःगाः नेपाःया हे मुख्य आर्थिक, शैक्षिक व राजनैतिक केन्द्र जुयाब्युगु दु । थज्याःगु इलय् थनया स्थाननामय् तिब्र गतिं ह्यूपाः वयाचोंगु तथ्ययात समाज भाषा विज्ञानया मिखां सोयाः ह्यूपाःया हुनिंत मालेगु कुतः थुगु अध्ययनय् जूगु दु ।

३. स्थाननाम विज्ञान म्हसीका

छुं नं खास थाय्यात ध्वाथुइकेत छेलीगु शब्द हे स्थाननाम (toponym) खः । स्थाननाम विज्ञान (toponym or toponomastics) धाय्बले थाय्बाय्या नांया विषयक अध्ययन धकाः थुइकेमाः । ग्रीक शब्द 'topos' व 'onyme' पाखें toponomastics शब्द बोलंगु खनेदु । 'topos' या अर्थ थाय् (स्थान) व 'onyme' या अर्थ नां खः । थाय्या नां धैगु अर्थय् toponym' शब्द बोलंगु प्रष्ट जू (राई, rukshananeva. wordpress.com ; 2016) । छुं नं थासय् स्थानीयतसें इमिगु हे बोलीचालीया भासं थाय्या नां छुइ अथेजुयाः थाय्बाय्या नांया सर्जक धैपिं उगु हे थाय्या स्थानीयत जुयाचोनी । स्थाननामं (toponym) उगु थाय्या भाषिक विशेषतालिसें अनया ऐतिहासिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदि पक्षतय्गु बारे छुं नं छुं संकेत न्ह्यबोयाचोनी ।

भू-सतहया निर्माण प्राकृतिक रूपं जुइ । गुगु नं भूमिइ न्हापां बस्ती विकास याःपि आदि मनूतय् पुचलं उगु थाय्या खुसि, गुँ, ख्यः, गुँचो (पहाड) आदिया न्हापांखुसी नां छुइ । थ्व सामाजिक जीवन सहजताया नितिं छता सांस्कृतिक आवश्यकता खः । प्राचीन इलय् नसा मालाः उखें-थुखें चाःहिलाः जुइगुलिं उगु ईया मनूत फिरन्ते प्रवृत्तियापिं धैगु निष्कर्ष मानवशास्त्रीतय् दु । जब मनूतय्सं बुँज्या यानाः उत्पादन याय्गु कला सय्कल अनंलि इपिं बुँया जःखः वा बुँइ हे बल्चा दय्काः बाय् चोनीगु यानाहल ।

भारतया थीथी प्रदेशया स्थाननाम अध्ययन याःम्ह विदुषी डा. मालती महाजनं स्थाननामय् खनेदुगु प्रत्यय वट, वाटक, वाडा आदि बुँ व बुँज्या विशेषया अर्थय् प्रयुक्त प्रत्यय खः धकाः धाःगु दु (द्विवेदी २०१२, पृ. ९३) । नेपाःया लिच्छविकालीन अभिलेखतय्के वःगु स्थाननामय् नं ‘बुँ’ व ‘डुल’ बुँवाचक प्रत्ययत खः । बुँज्या याइपिनिगु गांया नामय् भारोपेली खलःया भाषाय् पाल प्रत्यय दुगु खनेदु । ‘पाल’ संस्कृतया ‘पद्र’पाखें विकसित जूगु खः । ‘पाल’पाखें हे लिपा पाली, पालिका बोलंगु खः । लिपा गांया भौतिक वा धाय् वास्तु-स्वरूपया विकासलिसे उकी पुर व नगर प्रत्यय चोंवल । बुलुहुं मानव बस्तीइ विकास जुयावःगु धर्म, अर्थ, संस्कार, संस्कृति, साहित्य, कला, वास्तु आदिया विविधतां स्थाननामय् नं विविधता खनेदयाः वल । न्ह्यागुं स्थाननामं उगु थाय्या भौगोलिक अवस्थिति वा उगु थाय्लिसे स्वाःगु छुं नं छुं ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, वास्तु आदिया संकेत बियाः हे चोनी । छुं नं स्थाननाम अर्थहीन जुइमखु । छुं नं छुं अर्थ सुलाः हे चोनीगु जूसां आपाः धैथें स्थाननामया व्युत्पत्ति कोःछीगु ज्या उलि अःपु धाःसा जुइमखु । स्थाननाम थीथी युगय् थीथी भासं छुनातइ । शदिऔनिसें प्रचलित स्थाननाम थौकन्हय्या उच्चारणय् चोःपोः मदय्क पाय्धुंकी । प्राचीन रूप व आःया उच्चारण चोःपोः मदय्क पानाः अर्थ कोःछीगु ज्या जटिल जुयाबी । गुलिं स्थाननामत छु भासं छुनातःगु खः व भाय् हे लोप जुइधुंकुगु अवस्था जुयाचोनी (श्रेष्ठ, २०४४, पृ. घ) । ईया भेद कथं थाय्या नामय् नं विविध भेद अवश्य खनेदै तर छुं नं थाय्या स्थाननामया न्हापांम्ह नां छुनामि (प्रथम न्वारणकर्ता) उगु थाय्या आदिवासीत जुयाचोनी (राई, rukshananeva.wordpress.com ; 2016) । स्थाननामं दैनिक व्यवहार सहज यानाबी । व्यावहारिक आवश्यकता हे स्थाननाम उत्पत्तिया उपज खः । कालक्रमय् छुं खास भाषीपिनिगु थासय् विभाषीपिनिगु प्रभाव अप्वल कि अन विभाषीपिसं थः अनुकूल न्हूगु नांया उत्पत्ति याइ । नेपाःगालय् थथे जुयाचोंगु आपालं दसु दु ।

छुं नं थाय्या खास विशेषता वा भौतिक परिवेश हे उगु थाय्या स्थाननाम उत्पत्तिया आधार जुयाचोनी । अथे धैगु कोय्ना छः दुगु धार्मिक विशेषताया आधारय् थाय्या नां हे ‘कोय्ना’ जूगु खः । तःधंगु ननि धैगु वास्तु – स्वरूपया विशेषताया आधारय् ‘तःननि’ स्थाननाम छेलाय् वल । थथे छुं नं स्थाननाम अस्तित्वय् वइगुलिइ भौगोलिक, सामाजिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, वास्तु-स्वरूप, बस्ती संरचना आदिया विशेषतां आधारतत्वया ज्या यानाचोनी । ईकथं छुं नं थासय् न्हूगु विशेषता खने दयाचोनी । न्हूगु विशेषतां थाय्या नां नं न्हूगु यानाबी । छगू इलय् किपुलिइ दथुत्वाल नां जुयाचोंगु थासय् श्रीनिवास मल्लं दरवार दय्काः लाय्कूया निर्माण यासेलि लाय्कूया अस्तित्व उगु थाय्या तःधंगु विशेषता जुयाबिल, फलतः उगु थाय्या लाय्कू धैगु न्हूगु नां अस्तित्वय् वल । छुं दशक न्ह्यः ‘द्वील’

धाङ्गु थासय् खसिया व्यापारिक केन्द्र निर्माण जुसेलि 'खसिबजार' नां जुल । थौकन्हय् उगु लागाय् हाडिगांया भाटभटेनी द्यःया नामं स्थापित भाटभटेनी सुपरमार्केटयया शाखा चाय्कूसेलि 'खसिबजार' मधाःसें भाटभटेनी नां प्रचलनय् वल । थौकन्हय् नेपाःगाःया थाय्थासय् जुयाचोंगु आवास क्षेत्र निर्माण, प्लटिङ्ग, हाउजिङ्ग आदिया कारणं न्हूगु नां छुङ्गु ज्या जुयाचोंगु खनेदु । प्रगतीनगर (काःरः लागा), स्वर्गद्वारी टोल (इखतगिं लागा), सीतलबस्ती (छुगां लागा), शिवनगर (ज्वःचा लागा) आदि थुकीया दसु खः गुगु नां व उगु थाय्या वस्तुस्थितिलिसे छुं नं कथंया स्वापू दुगु खनेमदु । थथे व्यक्ति विशेषया स्वैच्छिक कल्पनाया लिधंसाय् नं प्रचलित नां चीका न्हूगु नां उत्पत्ति जुङ्गु खँया दसुत नेपाःगालय् आपालं खनेदु ।

४. नेपाःगाःया स्थाननामया महत्वाविशेषता

४.१ पहिचानया सूचक

दकलय् न्हापां खास भूमिइ थेनाः स्थायी बसोबास याःपिनिगु भाषां हे उगु थाय् व अन चोंगु खुसि, गुं, बुँ-बालि, ख्यः, गुँचो (पहाड) आदि प्राकृतिक वस्तुया न्हापां खुसी नां छुङ्गु ज्या जुइ । स्थाननामय् दैगु थ्व हे गुणया लिधंसाय् खास सीमाङ्कणदुने गुगु भाषा ल्हाइपिं समुदायतय्गु वसोवास दु व उमिगु व थाय्लिसेया ऐतिहासिक स्वापू गथे दु धैगु खँ केनाचोनी । सिक्किमय् थौकन्हय् सम्पर्क भाय्या रूपय् खस-नेपाली भाय्या छेलाबुला जुयाचोंगु दु । तर सिक्किमया आपाः धैथे थाय्बाय्या नां गैरनेपाली भासय् दु, गथेकि ग्याण्टोक, नाम्ची, सिची, कालिङ्गपुङ्ग, डेमटाङ्ग आदि । थ्व तथ्यं थौकन्हय् नेपाली भाषाया प्रभाव अप्वःगु खःसां उगु थाय् विगतय् गैर संस्कृत भाषीपिनिगु प्रभाव क्षेत्र खः धैगु खँ स्पष्ट जू । थुकथं छुं निश्चित भूमिलिसे छु भाषिक समुदायया स्वापू दु धैगु खँ अनया स्थाननामं केनाचोनी । नेपाःगालय् नं शदीओं न्ह्यःनिसें प्रचलित थाय्बाय्या नांत नेवाःभाषां दु । थुपिं नांत नं नेवाःतय्गु नेपाःगाःलिसेया ऐतिहासिक स्वापूयात पुष्टि याङ्गु आधार खः ।

बाहाः, बही, चीभाः आदि उपसर्ग वा प्रत्यय दुगु थाय्या नां वय्वं हे उगु थाय् बौद्ध समुदायया वाहुल्यता दुगु थाय् धैगु याउँक हे अनुमान याय्गु सुविधा दयाचोनी । थुकथं स्थाननामं पहिचानया सूचक कथं नं ज्या यानाचोनी । स्थापित स्थाननाम छगू पुस्तां मेगु पुस्ताय् मौखिक परम्परापाखें हस्तान्तरण जुजुं वनी । कालान्तरय् छगू थासय् प्रचलित स्थाननाम गुगु भाषां छुनातःगु खः व भाय् वा भाय् ल्हाइपिं समुदायत हे उगु थासं पूर्णतः लोप जूसां व थाय् विगतय् उगु भाय् वा समुदायलिसे सम्बन्धित खः धैगु खँ पुष्टि यानाः पहिचानया सूचना बीगु ज्या स्थाननामपाखें जुयाचोनी ।

४.२ अनुसन्धानया स्रोत सामग्री

शदीऔं न्ह्यःनिसें मौखिक परम्पराय् ल्यनाचोंगु नेपाःगाःया ऐतिहासिक स्थाननामत थाय्बाय्यात ध्वाथुइकेगु नामवाची खँवःजक मजूसे प्रज्ञिक अध्ययन अनुसन्धान याय्या नितिं छताजि स्रोत सामग्री नं खः । नेपाःगाःया लिच्छविकालीन अभिलेखय् खपृङ्ग, गुल्लतङ्गग्राम, नालङ्ग, थेम्रिङ्ग, नवग्राम, युपग्राम, बूगायूमी आदि स्थाननामत थौंकन्हय् कथहं ख्वप, गुइतः, नाला, थिमि, नःगां, यल व बुङ्ग जूवःगु दु । द्वःछिदँसिबें मयाक ताःहाकःगु कालखण्ड निरन्तर मौखिकरूपं प्रचलनय् दुगु थुपिं नांतय्गु ध्वनिइ गुकथं ह्युपाः वल धैगु ध्वनिवैज्ञानिक अध्ययनया नितिं थज्याःगु स्थाननाम छताजि स्रोत सामग्री खः ।

सन् १८९६ तक बुद्धया जन्मस्थलबारे विश्व अन्जान जुयाचोंगु खः । शाक्यमुनि बुद्धया जन्मस्थल धकाः प्राचीन बौद्ध साहित्यय् ‘लुम्बिनी’ नां उल्लेख दु । थ्व हे स्थाननाम बुद्धया जन्मस्थल मालेज्या व प्रमाणिकरणया आधार जुयाब्यूगु खः । पुरातात्विक स्रोतया अभावं नेपालय् किरातकालबारे इतिहासकारत दथुइ थौंतकं अलमल ल्यं दनि । नेपाःया इतिहासय् किरातकाल द हे मदु धकाः तर्क तइपिं इतिहासकारत नं दु । तर लिच्छवि अभिलेखतय्के उल्लेख जुयाचोंगु आपालं किराती भाय्या स्थाननामत नेपाःगालय् किराततय्गु उपस्थितियात पुष्टि याइगु क्वात्तुगु दसु जुयाब्यूगु दु । लिच्छवि जुजु मानदेवं चांगुया विजयस्तम्भय् थम्हं पश्चिमया मल्लपुरीया सामन्ततय्त कजय्याय्त ताःलाःगु खँ सगौरव उल्लेख यानातःगु दु । मानदेवं कजय्याःगु मल्लपुरी पश्चिमया गुगु थासय् लाः ?, थौंतकं क्वःछीफुगु मदुनि । पर्वत जिल्लादुने छगू पुलांगु बस्तीया नां ‘मल्लाज’ जूगु व वया ठिक पूर्व स्याङ्गजाय् यको हे सँख्याय् मानाङ्क मुद्रा लूगु आधारय् मल्लाज हे प्राचीन मल्लपुरीया अपभ्रंस खय्फुगु अनुमान याय्छिं (रिमाल, २०६८, पृ. ४०) । स्थाननाम मल्लाजं प्राचीन मल्लपुरीया अवस्थितियाबारे सोचनीय संकेत ब्यूगु दु । थुकथं स्थाननाम धैगु विविध विषयया अध्ययनस ज्या काय् छिंगु स्रोत सामग्री खः । नेपाःगाःया नेवाः स्थाननामपाखें थनया प्राचीन मानवीय गतिविधि, भाषिक विकासक्रम, धार्मिक-सांस्कृतिक इतिहास, ऐतिहासिक घटना आदि दुवाले छिं ।

४.३ इतिहासया साक्षी

छगू थासय् भू-सतह गाःवंगु बुँ दुसा व थाय्या भौतिक स्थिति/स्वरूपया आधारय् डोल, गाःबुँ वा कोबुँ थें ज्याःगु नांत व्युत्पन्न जुइ । खास यानाः भौतिक परिवेश, स्थिति वा गतिविधि हे उगु थाय्या नां व्युत्पत्तिया आधार जुयाचोनी । मध्यकालय् किपुलिइ दथ्वत्वार नां जुयाचोंगु त्वालया श्रीनिवास मल्लं दरबार दय्कल । दरबारया उपस्थिति व थाय्या न्हूगु भौतिक विशेषता जुयाबिल । अनलिपा दथ्वत्वार नां

विस्थापित जुयाः लाय्कू नां छेलाबुलाय् वल गुगु थौतकं प्रचलनय् दनि । थथे छुं नं थाय्या भौतिक विशेषताया आधारय् नां उत्पन्न जुइगु व उगु नां शदीऔतक मौखिक परम्परां हस्तान्तरण जुजुं स्थायित्व कयाः वनाचोनी । थौकन्हय् किपूया लयाकुलिइ दरबारया छुं नं कथंया संरचना मदु तर नं व थाय्यात ध्वाथुइकेत 'लाय्कू' नां हे बोलीचालीइ छेला जुयाचोंगु दु । थुकथं छुं नं थासय् ब्यापक ह्यूपाः वय्धुंकुगु खःसां उगु थाय्या शदीऔनिसें प्रचलित नामं छगू इलय् अनया भौतिक अवस्था गय्-गज्याःगु खः धैगु खँ उलाचोनी । थ्व दृष्टिं स्थाननाम धैगु छुं नं थाय् विशेषया इतिहास अध्ययन याय्त बःकाय् फैगु स्रोत-सामग्री नं खः । गोंगबुं, बलम्बुं, थबुं (यल), चोबुं (यल) व सैबुं नां कायम जुयाचोंगु थासय् थौकन्हय् बुं वा बुंज्या मदय्धुंकल । तर नं प्रचलित नामं छगू इलय् व थाय् बुंफाःया रूपय् दुगु तथ्य उलाचों । थौकन्हय् एकान्तकुनाय् दुगु यातायात कार्यालयया दक्षिणय् लाःगु भू-भागयात यलयापिसं थौतकं 'तक्साःपुखू' धयावयाचोंगु दनि । थुकिं छगू इलय् उगु थासय् ध्याक दय्केगु केन्द्र व वया जःखः पुखू दु धैगु सीदु । अथे हे यलया महालक्ष्मीस्थानं दक्षिणपाखेया थाय्यात यलयापिसं थौतकं 'किसिगः' धाःनि । 'गः' संस्कृतया 'गृह' वा 'गढ'पाखें वःगु तद्भव खँवः खः । थ्व ल्याखं अन छगू इलय् किसि लहीगु थाय् वा किसि सहितया गढ दुगु खँय् बः ब्यू । आपालं नेवाः बस्तीदुने 'ध्वाखा' खँवः प्यपुनाचोंगु स्थाननामत अस्तित्वय् दु तर उगु थासय् ध्वाखाया भौतिक अवशेष मदय्धुंकल गथेकि तःध्वाखा (यल), ससुध्वाखा (यल), भोलध्वाखा (यल), मरुध्वाखा (यें), ध्वाखासि (पांगा), ध्वाखात्वाः (यें) आदि । थुकथं छगू इलय् व थासय् छु गज्याःगु संरचना वा भौतिक परिवेश दुगु खः धैगु खँ व थाय्या नामं व्यक्त यानाचों । कपिलवस्तु जिल्लाय् नं थाय्या नां ल्यूने 'कोट' व 'किल्ला' प्रत्यय दुगु थाय्तय्के छुं पुरातात्विक वस्तु लुइफुगु सम्भावना खंकाः पुरातत्व विभागं अनुसन्धानया निरितिं संरक्षण यानातःगु खंकेफु ।

४.४ ऐतिहासिक लेखोटय् उल्लेख

तथ्याङ्क विभागयाकथं नेपालय् १२३ गू भाषा प्रचलनय् दु गुकी नेवाः भाय् ल्हाइपिनिगु संख्या ८,४६,५५७ दु (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८) । नेपालय् प्रचलित भाय्मध्ये नेवाः भाय् थःगु हे लिपि सहित पूर्वं मध्यकालनिसें प्रष्ट रूपं लेखन कला खनेदय्धुंकूगु भाय् खः । खय्तला लिच्छविकालीन अभिलेखय् हे थाय्, खुसि, गुं, वस्तु व अड्डाया नांत गैरसंस्कृत भाषं वयाचोंगु दु । मल्लं (१९८१, पृ. ७) लिच्छवि अभिलेखय् उल्लेखित गैरसंस्कृत थाय्या नां थ्यंमथ्यं ८० प्रतिशतय् दुगु खँ धयादीगु दु । गुलिं भाषाविदतय् धापूकथं थुपिं नेपालभाषाया खँवः खः । कारण, थुपिंमध्ये गुलिं खँवः थौतकं व हे अर्थय् व ध्वनिइ नेपालभाषाय् छेलाबुलाय् दनि । लिच्छवि अभिलेखय् उल्लेखित व थौतकं प्रचलनय् दनिगु नांत

गुल्लतङ्गग्राम, नालङ्ग, चांगु, खोपृङ, भेल्लु, नवग्राम, किचप्रिचङ, युपग्राम, बूयायुमि, थबुँ आदि खः । नेपाःया थीथी भाषा-भाषितय्सं छयावयाचोंगु स्थाननामया ब्युत्पत्ति मालेगु इवल्लय् उकिया पूर्वरूपयात पुष्टियाइगु लिखित सामग्रीया अभाव दु । तर नेपाःगालय् नेवाःतसें थौँतकं छेलावयाचोंगु गुलिं स्थाननामतय्गु पूर्वरूप ५ औं निसें ९ औं शदीदुनेया लिच्छवि अभिलेखय् उल्लेख जुयाचोंगु दु । थुकिं ध्वनिइ वःगु क्रमिक परिवर्तन व वास्तविक व्युत्पत्ति अध्ययनया नितिं तःधंगु ग्वाहालि काय्ज्यू । मध्यकालीन अभिलेख, क्रय-विक्रयपत्रलिसें हजारौं हस्तिलिखित ग्रन्थय् थौकन्हय् नेपाःगालय् प्रचलित स्थाननामया मध्यकालीन रूप उल्लेख जुयाचोंगु दु । गथेकि *हाम्वःननि* (हनुमन्त ननि, नेसं ८२०), *द्रकद्रः* (दोलखादोल, नेसं ८१३), *किपू* (कित्तिपुर, नेसं ७८१), *चःति* (चलति, नेसं ८३१) आदि ।

छुं नं स्थाननाम अर्थहीन जुइमखु । छुं नं छुं अर्थ सुलाः हे चोनीगु जूसां आपाः धैथें स्थाननामया व्युत्पत्ति क्वःछीगु ज्या उलि अःपु मजू । शदिऔनिसें मौखिक परम्परां हस्तान्तरण जुयावःगु स्थाननामत ज्यलाः प्रारम्भिक ध्वनिसिबें च्वः-प्वः मदय्क पाय्धुंकी । गुलिखय् स्थाननामय् उच्चारण ज्वःलाःगु पर्यावाची शब्दया अर्थलिसे स्वानाः काल्पनिक लोकोक्ति तकं विकास जुयाचोनी । गथेकि केपू (किपू) कित्तिपुरी खँवः ज्यलाः बोलंगु खँवः खः तर ज्वःलाःगु केपु ध्वनि “लैँपुसा” या अर्थय् नं छेलाय् दुगु हुनि न्हापा किपूमितय्के छम्ह साधुं भिक्षा फोनं छुं बीगु मदयाः पानातःगु लैँपुसा (केपु) दान ब्यूगु हुनि साधुं “थनिनिसें थ्व थाय्या नां केपु जुल” धकाः नां छूगु लोकोक्ति दु (बासुपासा, २०५१, पृ. ९) । थथे स्थाननामलिसे स्वानाचोंगु मेमेगु नं आपालं काल्पनिक लोकोक्ति अस्तित्वय् दु । थ्व ल्याखं नं स्थाननामया वास्तविक अर्थ अर्थात् नं उत्पत्तिया आधार तिफ्याय्गु नितिं वया शदीऔं न्ह्यःया पूर्वरूपं ग्वाहालि याइ । नेवाः भासय् ताः ई न्ह्यःनिसें लेखन परम्परा दुगु व ऐतिहासिक लेखोटय् स्थाननामतय्गु नं ब्यापक उल्लेखन जुयाचोंगु हुनि प्रचलित स्थाननामया पूर्वरूप अध्ययन याय्गु सुविधा दु गुगु नेपाःया आपालं भाषाय् म्दु । थ्व छता नेपाःगाःया स्थाननामय् दुगु विशिष्टता खः धकाः धाय्छिं ।

४.५ अमूर्त संस्कृतिया प्रतिविम्बन

छुं निश्चित थासय् जुइगु अमूर्त सांस्कृतिक गतिविधिया आधारय् नं थाय्या नां व्युत्पन्न जुइगु याः । नेपाःगाः नेपाःदुने दकलय् अप्वः अमूर्त सम्पदा दुगु लागा नं खः । थन दैय्दसं नेवाःतय्सं न्ह्याकावयाचोंगु सलंसः सांस्कृतिक गतिविधित दु । नेपाःगाःया सांस्कृतिक व्यापकतायात प्रतिविम्बित जुइकथं आपालं थाय्बाय्या नांत थनया सांस्कृतिक गतिविधिइ आधारित जुयाचोंगु दु । लगंख्यः (लगनखेल) नामय् ‘रथ’-‘गमन’ व ‘क्षेत्र’ यानाः स्वंगू खँवःया मिश्रण दु गुकिया अर्थ रथ चाः हुइकेगु ख्यः धैगु जुइ । बुङ्गद्यःया

जात्राया आधारय् उत्पन्न जूगु थ्व स्थाननाम यँया जनबहाःद्यःया रथ चाःहुइकेगु थासय् नं समान ध्वनिइ (लगम) प्रचलनय् दनि । थथे जात्राया हे लिधंसाय् जाह्लाख्यः व यःसिंख्यः स्थाननामत खँकेफुसा दँय्दसं कुलपूजा जुइगु थाय्यात ‘देप्चाख्यः’ नां नेपाःगाःया दर्जनौं थासय् वयाचोंगु दु । छुं नं संस्कारजन्य पूजाय् थीथी वस्तु वाय्माःगु थाय्यात ‘छवास’ धयावयाः चोंगु थाय्त नं थन दर्जनौंया सँख्याय् दु । भोय् कोचाय्काः क्वँय् वाय्गु थाय्यात ‘कलंगाः’ धाय्गु प्रचलन नं थीथी बस्तीइ थौंतकं दनि । मनू सीधुंकाः अप्पा वाय्गु थाय्यात ‘अःरवाःचा’ नां नं थीथी बस्तीइ छुं भती ध्वनिया भेदय् थौंतकं प्रचलनय् दनि । किपुलिइ महामारी वइबले कां सहित पूजा याःवनिगु द्रँमाः (mound) दुगु खः । त्रिवि परिसरदुने लाःबले व द्रँमाः स्यंकाछोत । महामारी वैगु धैगु हे व द्रँमारं कां बाजा व पूजा फोंगु खः धैगु लोकविश्वास किपूमितय्के दुगु खः । व थाय्यात आः नं किपूया ज्याथज्याथिपिसं कांफोंद्वँ धाःनि । नेपाःगालय् मनू उइगु ‘दिप’ दुगु थासय् दिप उपसर्ग वा प्रत्यय दुगु नांत आपालं दु । अथे हे जोगी समुदायया सीम्ह थुनेगु थाय्यात जुगिथूगाः, जुगिदिप, जुगिख्यः आदि स्थाननाम चोनाचोंगु दसुत ल्यं दनि । नेपाःगाःया छता सांस्कृतिक विशेषतामध्ये छगू गुथिप्रथा नं खः । गुथिया अधीनय् दुगु जग्गायात ध्वाथुइकेत सम्बन्धित गुथिं न्हाकीगु जात्रा-पर्वया हे नां छेलाचोंगुया नं आपालं दसुत दु । गोराःमत च्याकेगु पर्वया नितिं फ्यानातःगु बुँ जःखःया लागा – गोराःबुँ (किपू), होमय् छोयकेत माःपिं चखुं व बखुंया व्यवस्था याइपिं द्यःलाःपिंत ज्याकेबियातःगु जग्गा व वया जःखःया लागा – चखुंबुँ, बखुंबुँ (किपू), बुङ्गया कुमारीया नितिं फ्यानातःगु बुँ कुमारीबुँ (बुङ्ग) आदि थ्वया दसु खः । बुँयाजक मखसें सुं द्यःविशेषयात पलेस्वां होय्काः छायानितिं फ्यानातःगु आपालं पुखूया पलेस्वांपुखू वा पल्पुखू नां जुयाचोंगुया नं थीथी दसुत दु ।

४.६ ऐतिहासिक वास्तुसंरचनाया प्रतिविम्बन

नेवाःतय्गु छँ, टोल व समग्र बस्ती हे समान आकारप्रकारं दय्केगु परम्परा दु । नेपाःगालय् जक लिमकुंसे नेपाःगालं पिनेया नेवाः बस्तीत नं छगू हे परम्परागत मान्यतानुरूप विकास जुयाचोंगु खँकेफु । पीगं, गः, क्वाथ, पुखू हिति, ध्वाखा, ननि, लाछि, बाहाः, बही आदि नेवाः बस्तीइ दैगु आधारभूत वास्तु संरचनात जूगुलिं नेपाःगालय् थुपिं खँग्वःत स्वानाचोंगु नां समान ध्वनि व अर्थय् थीथी बस्तीदुनेया स्थाननामय् बोलनाचोंगु खनेदु ।

४.७ समुदाय विशेषया पहिचानया प्रतिविम्बन

नेवाः जाति विविध समुदायया सगोल रूप खः । थुकी थीथी धर्म, जाति, भाषा व नश्लया मिश्रण दु ।

नेवाःदुने नं व्यागलं जातीय पहिचान दुगु समुदायया अस्तित्व व उपस्थितियात प्रतिविम्बित याइगु स्थाननामत नं आपालं खँकैफु । मुस्मांचुक (यल), साय्मित्वाः (किपू), कुमाःननि (यँ), कःमिचुक (यँ), माहापाः (यल), बरेगां, बरेननि (बुङ्ग), द्विगाः (किपू), गाइनगाः (किपू) आदियात दसु थन कथं न्ह्यबोय्छिं । नेवाःदुनेया हे खास समुदाययात ध्वाथुइकेत छेलाबुलाय् दुगु (हेयवाची कथं काइगु) खँगोलय् आधारित स्थाननामत नं आपालं प्रचलनय् दनि । औपचारिक ल्याखं छेला जूसा जक छुं नं स्थाननामं स्थायीत्व काय्फै, मखुसा मौखिक परम्परां बुलुहुं तनावनी । जातिगत पहिचान न्ह्यबोइगु तर हेयवाची पह वःगु नां औपचारिक (लिखित) रूपं लछेले मछिंगु ताय्काः मछयःगु दसुत नं खनेदु । तर थज्याःगु नांत व्यवहारय् धाःसा छेलाबुला जुयावयाचोंगु दनि ।

४.८ संस्कृत व गैरसंस्कृत रूपया मिश्रण

नेपालभाषा चीन—सँय्भाय् खलकय् लाःसां थुकी आपालं संस्कृतया प्रभाव दु । संस्कृतया प्रभावं चीन—सँय्भाय् खलःया भाषिक विशेषता वा भाषिक गुणपाखें नेपालभाषा यको हे तापाय्धुकुगु अवस्था दु । नेवाः स्थाननामय् नं संस्कृतपाखें वःगु तद्भव खँवः आपालं हे खनेदु । स्थाननाम धैगु समासपाखें बोलनीगु व्यक्तिवाचक संज्ञा खः । निगू वा निगुलिं मयाक खँवःया योगजुयाः बोलनीगु स्थाननामय् संज्ञाकथं वैगु प्रत्यय नितानि खनेदु । छता - नेपालभाषाया मौलिक एकाक्षरी प्रत्यय, गथेकि - लँ, बुँ, सि, चो, को, खु आदि । मेगु - मूल संस्कृतपाखें वःगु तद्भव प्रत्यय, गथेकि - देय्, गः, क्वाः, खाः, गां आदि । थथे हे न्ह्यःने वैगु विशेषण व नाम खँगोलय् नं तद्भव व मौलिक यानाः निथी रूपत्त्व खनेदु । गुँ-देय् (किपू), छः-लँ (चोबहाः), लाखय्-ल्वहं (किपू), चो-बाहाः, छः-बुँ (यँ), को-इनाय्, गः-खु (बुल्बु) आदि नं निथी रूपतत्व स्वानाः बोलनाचोंगु स्थाननामत खः ।

४.९ चीहाकःगु दुरीइ नं अनेक स्थाननाम

चीचाकूगु लागाय् नं न्हून्हूगु अनेकन उप-स्थाननाम उत्पत्तिया मू कारण मानवीय गतिविधि खः । यदि छगू बुँफाः बुँया रूपय् जक दुसा व थाय्यात 'बुँ' प्रत्यय घाना छगू जक नामं सम्बोधन यानाचोंगु जुइ । व बुँइ छगू फल्चा दय्केगु ज्या जुल धाःसा व फल्चाया नामं फल्चा जःखःया लागाया न्हूगु नां चोनी, अथे हे अन हिति छगू नं दय्के ज्या जुलधाःसा व हितिया नामं नं हिति जःखःया नां बोलनी । नेपाःगाः मानव सभ्यताया ताःहाकःगु इतिहास दुगु ऐतिहासिक थाय् खः । थन हजारौं वर्ष न्ह्यःनिसें मनूतय्सें थीथी लौकिक व धार्मिक संरचना निर्माण तिसें अमूर्त संस्कृतिया अभ्यास निरन्तर यानावःगु खः । भौतिक संरचनातिसें हे

थन न्ह्याकावयाचोंगु सांस्कृतिक व सामाजिक गतिविधिया हुनिं नेपाःगाःदुनेया चीचीधंगु लागायात ध्वाथुइकेत नं ब्यागलं—ब्यागलं स्थाननामत बोलनाचोंगु खंकेफु । मानवीय गतिविधि मद्गु थासय् तःकुगु लागाया छगू जक नां जुयाचोनी । नेपाःया हिमाली भेग, कर्णाली प्रदेश वा बस्ती विहिन पहाडी भागय् थज्याःगु दसुत आपालं दु । नेपाःगालय् अथे मजूसे २०-३० मीटरया चीचाहाकःगु दूरीइ नं बिस्कं-बिस्कं नांत व्वलनाचोंगुया आपालं दसुत दु (राई, महर्जन व तामाङ्ग, २०७५, पृ. ६९) ।

५. ह्यूपाःया हुनिंत

मानव समाज न्ह्याबलें गतिशील व परिवर्तनशील जुइ । दैनिक जीवन थौंसिबें कन्हय् अझ सहज व सरल यायांवनेगु मानवीय गुण वा स्वभाव खः । थ्व हे स्वभावया हुनिं मनुखं पुलांगु वा यथावत् भौतिक व अभौतिक संस्कृतियात समयानुकूल हिलाः यंकाचोनी । स्थाननाम नं भाषा-संस्कृतिया हे छगू इकाई जूगु हुनिं थुकिइ नं अवश्य ह्यूपाः वइ । स्थाननामय् वैगु ध्वनिजन्य परिवर्तन वा अपभ्रंश स्वभाविक ह्यूपाः खः गुकियात आन्तरिक कारण नं धाय्गु याः । आन्तरिक कारण भाषाविज्ञानया छगू कचा ध्वनिविज्ञानलिसे सम्बन्धित जुइ । थन अपभ्रंश जुयाः वःगु ह्यूपाः मखसें प्रचलित नां मेगु हे न्हू नामं विस्थापित जुइगुया बाह्य कारणत छु छु जुइफु धैगु खँय् दुवालेगु कुतः जूगु दु ।

५.१ थाय्या मूल विशेषता वा भौतिक स्वरूपय् वःगु ह्यूपाः

छुं नं थाय्या भौतिक परिवेश, वस्तुस्थिति वा गतिविधि हे उगु थाय्या नां उत्पत्तिया आधार जुयाचोनी । छगू इलय् मेगु हे नां जुयाचोंगु थासय् छुं खास गतिविधिया केन्द्र वा न्हूगु भौतिक संरचना निर्माण जुल धाःसा उकिया हे आधारय् अन न्हूगु नामं थाय् काइ । गथेकि कलंकी दक्षिण-पूर्वपाखे लाःगु बुँफाःयात थौंसिबें स्वंगूति दशक न्ह्यः ‘द्वीलबुँ’ धाइगु खः । अन नेपाःगाःया हे खसी व्यापारया मुख्य केन्द्र स्थापना जूबले व थासय् वःगु भौतिक ह्यूपाःया आधारय् ‘खसीबजार’ धकाः न्हू नां व्युत्पन्न जुल । आः उगु बजार लिक्नाः अन भाटभटेनी सुपर मार्केट नांया व्यापारिक भवन धस्वाःबले व थाय्यात ‘खसीबजार’ मधाःसे ‘भाटभटेनी’ धयाहल । कुपण्डोलया पाःचायात छगू इलय् ‘मीलतं’ धाइगु खः । उगु थासय् तं दुगु विशेषताया आधारय् उगु नां बोलंगु जुल । वयां ल्यू अन टेलिकमया शाखा कार्यलय दय्कल । मीलतंया थासय् उगु थाय्यात ‘टेलिकम’ धाय्गु यानाहल । टेलिकम कार्यलयया न्ह्यःने शहीद शुक्रराज शास्त्रीया सालिक दय्केज्या जुल । वयां ल्यू व थाय्यात ‘सालिक’ धाय्गु यानाहल । थथे गुगु नं थाय्या भौतिक स्वरूप वा अन जुइगु खास गतिविधिया आधारय् न्हू-न्हूगु नांया जन्म जुयाचोनी । नेपाःगालय् तिव्र गतिं

जुयाचोंगु भौतिक निर्माण, बजारीकरण, आवासीकरण, भौतिक पूर्वाधारत गथेकि सरकारी कार्यलय, क्याम्पस, अस्पताल आदि निर्माणं थन आपालं न्हू-न्हूगु नांत बोलनाचोगु दु ।

५.२ नेपाली भाय्या प्रभाव

नेपाली भाय् नेपाःगालय् दकलय् अप्वः ल्हाइगु भाय् खः । शिक्षाय् व प्रशासनय् अनिवार्य यानातःगु थ्व भाय् देय्या हे मू भाय् खत । संचार व मनोरञ्जन जगतय् नं थ्व भाय्या हे वर्चस्व दु । नेपाःया भाय्तमध्ये दकलय् मानक व सकसिनं ध्वाथूगु धैगु मनोविज्ञानं प्रचलित नेवाः भाय्या स्थाननामयात अनुवाद यानाः नेपालीकरण यानाब्यूगु दसुत नं दु । थुकिया दसुकथं गहनापोखरी-तिसापुखू (हाडिगां), पाछेंबुँ-सागबारी (थिमि), कोय्लाछि-तल्लोलाछि (तोखा) आदियात न्ह्यबोय्छिं ।

५.३ अंग्रेजी भाय्या प्रभाव

शिक्षाय् व संचारय् जक मखु नेपाःगाःया पर्यटन क्षेत्र व पेशागत जीवनय् नं अंग्रेजी भाषाया प्रभाव अप्वयावयाचोंगु दु । अंग्रेजीया प्रभावलिसें नेपाःगाःया गुलिखय् थाय्तय्गु पुलांगु नांया थासय् न्हूगु अंग्रेजी नांत स्थापित जूगु दु । जुद्धसडक-न्यूरोड, भिआइपिमार्ग (येँ), दरबारमार्ग-किङ्गस्वे (येँ), धःपा-चर्चरोड(किपू), क्वाःपाः-गोल्डेन टेम्पल (यल) आदि थ्वया दसुकथं न्ह्यबोय्छिं ।

५.४ स्वैच्छिक नामांकरणया प्रवृत्ति

नेपाःगाःया खुल्ला बुँ-बालिइ जुयाचोंगु आवासीकरण, हाउजिङ्ग, प्लटिङ्ग, बजारीकरण आदिया कारण थन न्हू-न्हूगु बस्ती, चोक, लँ, कोलोनी आदित अस्तित्वय् वय्गु क्रम तिब्र दु । न्हूगु लँ, बस्ती वा चोकयात ध्वाथुइकेत छुं काल्पनिक खँवःया ल्युने मार्ग, नगर, ग्राम, कोलोनी, बस्ती, टोल चोक आदि प्रत्यय तथाः नां छुइगु होडबाजी हे वयाचोंगु खंकेफु । गोंगबुँनिसें धापासितकया जम्मा १.५ कि.मी.या चीहाकःगु दूरीइ हे न्हूगु नां चोयातःगु २५ गू साइडबोर्ड खंकेफु (महर्जन, २०७४, पृ. ६) । सानेपाया चःतितर्गिं धाइगु पाखाय् दय्कुगु सडकया नां सुं छमहसिनं 'कुशलमार्ग' धकाः साइनबोर्ड तयातल । व हे थासं १२ फिटया दूरीइ मेहसिनं व हे लँयात 'सत्मार्ग' धकाः नां छुनातःगु दु । थथे ताः ई न्ह्यःनिसें प्रचलित स्थाननामयात चीकाः ब्यक्ति वा समूहविशेषया पहलय् न्हू-न्हूगु नां तय्गु ज्या नेपाःगालय् आपालं जुयाचोंगु दु । न्हू दय्कुगु लँ वा चोकया नां थः स्वयम्या नां वा थरया आधारय् छूगु दसुत नं नेपाःगालय् आपालं दु । स्व-इच्छां नां छुइगु ज्या अप्वयाः वःबले बुढानिलकण्ठ नगरपालिका व किपू नगरपालिकां यत्थें नां मछुइत इनाप यानाः सुचं हे नं जारी याःगु खः ।

५.५ व्यवसायिक मनोविज्ञान

छुं नं संस्था वा ब्यक्तिं थःगु कार्यालय, छेँ वा जग्गा व्यापार-व्यवसायया दृष्टिं उच्च मूल्य दुगु थासय् लाः धैगु सन्देश वनेमा धैगु आशयं प्रेरित जुयाः नं थाय्या नां थः यत्थे तइगु प्रवृत्ति दु । गथेकि भैसेपाटी लागा नेपाःगालय् भिआइपि आवासीय लागा खः धैगु मान्यता दु । वास्तविक भैसेपाटी इलाकासिबे करिब १ किलोमिटर तापाःसां थःगु छेँ वा जग्गा भैसेपाटीइ खः धैगु भाव बोय्त थाय्या नां चोय्बले 'भैसेपाटी' चोय्गु याः । ख्वनां उत्तरय् लाःगु 'ख्वन्च' धैगु थाय्यात भैसेपाटी धकाः चोयातःगु आपालं कार्यलय, कोलोनी व छेँखात खेँकेफु । अथे हे 'इउरि' धैगु थासय् दय्कुगु मेडिसिटी अस्पतालं नं भैसेपाटीइ मलाःसां भैसेपाटी हे चोय्गु याःगु दु । थज्याःगु व्यवसायिक मनोविज्ञानं प्रेरित जुयाः थाय्या प्रचलित नां न्हनां लिक्कया मेगु स्थाननाम विस्तार जूगु दसुत नेपाःगालय् मेमेथाय् नं दु ।

५.६ स्थाननामय् हेयवाची खँवः

नेवाःदुनेया खास समुदाययात ध्वाथुइकेत छेलाबुलाय् दुगु हेयवाची खँगोलय् आधारित स्थाननामत नं दु । औपचारिक ल्याखं छेला जूसा जक छुं नं स्थाननामं स्थायीत्व काय्फै, मखुसा मौखिक परम्परां बुलुहुं तनावनी । व्यवहारय् धाःसा छेलाबुला जुयावयाचोगु तर हेयवाची पह वःगु नां औपचारिक रूपं छेले मछिगु ताय्काः उक्रिया थासय् मेगु न्हूगु नां छुइगु कुतःत नं जूगु खनेदु । किपूया तःदह (टौदह) लिक्कया छगु थाय् 'भूतख्यः' कथं नां जाः । भूत खँवःया अर्थ बांमलाःगु ताय्काः अनया स्थानीयतसें उक्रिया पलेसा भक्तिखेल धाय्गु व चोय्गु यानाहःगु दु । थथे स्थाननामया अर्थय् समस्या खँकाः नं नां ह्यगु दसुत नेपाःगालय् दु ।

५.७ राज्यया उदासीनताया

राज्यं स्थाननामय् दैगु भाषिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक व स्थानीयया भावनागत सम्बन्धयात ध्वाथुइकाः नेपाःगाःया स्थाननाम संरक्षण याय्गु कुतः याःगु खनेमदु । येँ महानगरपाखेँ सन् २००० या दशकपाखे येँया फुको लँ, सडक, गल्ली आदिया नां छुइगु ज्या याःगु खः । लँया नां छुइगु इवलय् लँ जःखःया क्षेत्रयात ध्वाथुइकेत प्रचलनय् दुगु ऐतिहासिक नांयात आधार मयाःसे अधिकांश न्हूगु काल्पनिक नां तय्गु ज्या जुल । यल महानगरलिका व किपू नगरपालिकां थाय्बाय्या नांत अभिलेखिकरण याय्गु तकया कुतः याःगु खनेदु । व्यवहारय् हे मौखिक परम्पराय् प्रचलित नामं स्थायीत्व काइगु कथंया छुं नं ज्या राज्यपाखेँ जूगु खनेमदु । राज्यं नेपाःगाःया स्थाननामया महत्वयात उलि आत्मसात् यानाः संरक्षणया नितिं छुं नीतिगत व व्यावहारिक पलाः मन्हाकूगु हुनिं नं थनया सलंसः स्थाननामय् वःगु ह्यगु वःगु खः ।

५. विश्लेषण

ईया भेदकथं थाय्या नामय् नं विविध भेद अवश्य खनेदै तर छुं नं थाय्या स्थाननामया न्हापांम्ह नां छुनामि (प्रथम न्वारणकर्ता) उगु थाय्या आदिवासीत जुयाचोनी (राई, rukshananewa.wordpress.com ; 2016) । आदिवासितय्सें छूगु प्राचीन स्थाननामं उगु थाय्या प्राचीन मनावीय गतिविधि अर्थात् इमिगु मानवशास्त्रीय\समाजशास्त्रीय अध्ययन याय्या नितिं प्रज्ञिक जोलंकथं ज्या याइगुलिं थ्वया तःधंगु महत्व दु । अथे हे स्थाननामया तुलनात्मक अध्ययनं नेपालय् किरात कालया प्रमाणिकरण याय्यु कुतः जूगु खनेदु (आंदेम्बे, विसं २०६९) । थ्व ल्याखं स्थाननाम व्यवहार सहजताया नितिं छुनातःगु छता सांकेतिक खँवः जक मखसें प्राज्ञिक अध्ययन अनुसन्धानया नितिं छता मूवंगु स्रोतसामग्री नं खः । छुं नं स्रोतपाखें उपलब्ध मजूगु ऐतिहासिक तथ्यत स्थाननामपाखें ज्ञात जू वय्यु । नेपाःगाः नं मानव सभ्यताया ताःहाकःगु इतिहास दुगु ऐतिहासिक थाय् खः । थन ५०-६० मीटरया चीहाकःगु दूरीइ हे व्यागलं ब्यागलं स्थाननामत दु । स्थानीयतसे छयालावयाचोंगु थनया स्थाननामत शदीऔं न्ह्यः अस्तित्वय् वयाः मौखिक परम्परां हस्तान्तरण जुजुं वःगु खः । थुपिं नांतपाखें नेपाःगाःया प्राचीन मानवीय गतिविधि, सभ्यताया क्रमिक विकासक्रम, भाषिक विकास, धार्मिक-सांस्कृतिक इतिहास आदि दुवालाः सोय् छिं । स्थाननामय् दुगु थ्व महत्वयात आत्मसात् यानाः स्थानीय स्तरय् थनया नांत संरक्षण व अभिलेखिकरणया ज्या गुलि जुइ माःगु खः, उति जूगु खनेमदु । शदीऔं न्ह्यःनिसें प्रचलित नांत विस्थापित जुइगु क्रम तिब्र दु । नेपाःगालय् न्हू-न्हूगु बस्ती, नगर, चोक, टोल आदि अस्तित्वय् वयाचोंगु इलय् न्हूगु वस्तुस्थिति अनुरूप थाय्यात न्हूगु नां छुइमाःगु खँ जायज खः । तर काल्पनिक खँवः बियाः नां मात्रया नितिं जक नां बीगु पलेसा तत्-तत् थासय् प्रचलित ऐतिहासिक नांया ल्युने बस्ती, नगर, चोक, मार्ग, टोल आदि प्रत्यय तथाः न्हूगु परिवेश अनुकूल नां बी छिं । स्थानीयतसें स्वतःस्फूर्त थथे याःगुया नं आपालं दसुत दु । येँव यल महानगरपालिकापाखें लँया नां तय्यु इवलय् गःबुँमार्ग, कय्युख्यःमार्ग, करःखुसीमार्ग, हासापोतामार्ग, बुंगालमार्ग आदि आपालं प्रचलित नांयात लिधंसा काःगु दु । अथेहे किपूया दक्षिणी फाँतय् चोंगु आवसक्षेत्रय् फय्खानगर नां छुनातःगु दु । कलंकी चोकं उत्तर-पश्चिमय् विकास जूगु न्हूगु बस्तीया नां 'खौपाटोल' तयातःगु दु । थथे याय्फत धाःसा थाय्बाय्या न्हूगु परिवेश अनुकूल नां चोनिगु लिसें इतिहासया संरक्षण, अनेकताय् एकता व न्हूपिं व पुलांपि वासीन्दा दथुइ भावनात्मक सन्तुलन नं जुइगु खः ।

नेपाः थें जाःगु विविधतां जाःगु देसय् न्ह्यागु विषय व क्षेत्रय् नं भावनात्मक सन्तुलनया अभ्यायस याय्यु आवश्यक जू । थज्याःगु सन्तुलन स्थाननामपाखें नं याय्त् स्वःगुया थीथी अन्तराष्ट्रिय दसुत दु । सन् १९९७ स अमेरिकाया भूतपूर्व राष्ट्रपति विलियम मेकेया नामं छगू पहाडया नां छूगु खः । उगु पहाडयात

अनया आदिवासीपिसं डेनालि धयावयाचोंगु खः । उमिगु भावनायात आत्मसात यानाः बाराक ओभामां उगु पहाडयात हाकनं डेनालि नां तयगु उद्धोष यात । भारतय् नं उर्दूकरण यानातःगु ‘मियाबजार’ व ‘इलमपुर’यात हिन्दूतयगु मन तय्या नितिं हाकनं ‘मायाबजार’ व ‘ईश्वरपुर’ याःगु खः । सलंसः ऐतिहासिक नांत विस्थापित यानाः मनय् लुर्थे न्हूगु नां तयगु ज्या जुयाचोंगु इलय् नेपाःगालय् नं थ्व अभ्यास जुइमाःगु खनेदु ।

६. लिच्चः

थाय्बाय्या खास विशेषता वा अनया वस्तुस्थिति हे स्थाननाम उत्पत्तिया प्रमुख आधार खः । थाय्बाय्या नामय् वःगु ह्यूपाः अनुरूप स्थाननामय् नं ह्यूपाः अवश्य खनेदै । शदिऔं न्ह्यःनिसें खुल्ला बुँ-बालि, ख्यः, देवस्थल, पुखू, बगः आदिया रूपय् दुगु लागाय् अस्वाभाविक ढंगं बोलंगु बस्तीकरण, शहरीकरण व बजारीकरणं थनया स्थाननामय् नं अस्वभाविक ह्यूपाः वःगु दु । अप्वः संख्याय् गैरनेवाःतयगु उपस्थितिं प्रचलित नेवाः स्थाननाम विस्थापित जुयाः न्हू-न्हूगु नेपाली नां स्थापित जुयावःगु दु । गनं-गनं ला अंग्रेजी खँगोलं तकं थाय् कयाहःगु अवस्था दु । आवासीकरण जूगु लायाय् बस्ती, ग्राम, नगर, टोल, मार्ग, कोलोनि, हाउजिड आदि लितँसा तयाः न्हू-न्हूगु नां न्वारण जूगु दसुत सलंसःया संख्याय् दु । गोंगबुँ, टेकु, टोखा, धापासि, जगाति, ग्वाको, सानेपा, बखुँद्वः, गुसिंगाः आदि प्रचलित स्थाननामत धाःसा गैरनेवाःतसें नं नालाः छेलाबुलाय् कायम जूगु खनेदु । स्थायीत्व काःगु व विस्थापित जूगु नांत गुलि संख्याय् दु धैगु खँय् यल महानगरदुनेया वडा ल्याः २,३,४ व १३ या स्थाननाम संकलन यानाः जूगु अध्ययनया लिचोलय् ९१ प्रतिशत स्थाननाम न्हूगु नामं विस्थापित यानाः प्रचलनं तनावंगु तथ्याङ्क न्ह्यःने वःगु दु । अथे हे उगु लिचोकथं ९ प्रतिशत नांत जक प्रचलनय् कायम जूगु खनेदु (महर्जन, ११३७, पृ. ५९) । छगू इलय् चीकुगु लागायात जक ध्वाथुइकीगु झमिसख्यः, सानेपा, बलखु, टेकु, गोंगबु, नेकोसेरा, कुसुन्ति, न्यखु आदिया लागा विस्तार जुयाः कालान्तरय् तःकुगु लागायात ध्वाथुइकीगु स्थाननाम जूवःगु नं खंकेफु । नेपाःगाःया मौलिक स्थाननाम तनावनाचोंगु वाःचाय्काः थुक्रिया संरक्षण व अभिलेखिकरण याय् हथाय् जूगु खनेदु ।

लिधँसा

द्विवेदी, राकेशनारायण (सन् २०१२), *स्थाननाम : समय के साक्षी* (ललितपुर जनपद के सन्दर्भ में) ।

कानपुर : जानकी प्रकाशन ।

मल्ल, कमलप्रकाश (नेसं १०९८), *सिकःमिया स्वाने* । येँ : नेपालभाषा परिषद् ।

महर्जन, भरत (ने.सं. ११३७) 'लमपा वडाल्याः १,२,४ व १३ दुनेया मौलिक स्थाननाम', *नेवाः लोक साहित्य*, पृ. ५३-६४ ।

महर्जन, भरत (विसं २०७४), 'इतिहासका साक्षी स्थाननाम', *कान्तिपुर*, १७ चैत, पृ. ६ ।

राई, तारामणि (नेसं ११३६), आदिवासी भाषामा ठाँउको नाम : कसरी राखिएको छ ? कसरी मासिंदै छ ?, esamata.com/2016/insight (accessed on April 2016)

राई, कैलाश रानी, महर्जन भरत व तामाङ्ग सूर्य बहादुर (विसं २०७५), पहिचानको मूल आधार ललितपुर, पाटन क्षेत्रको मौलिक स्थाननामसम्बन्धी एक अध्ययन अनुसन्धान लघु परियोजना । ललितपुर : आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ।

रिमाल, मदन कुमार (विसं २०६८), प्राचीन मल्लपुरीको खोजी चुनौती र सम्भावना, *नेप्लिज कल्चर जर्नल*, ६, ३५-४१ ।

श्रेष्ठ, कृष्णप्रकाश (नेसं ११०८), स्थाननामकोष । येँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (विसं २०४४) ।

Government of Nepal, Central Bureau Of Statistics (2014), *Population Monograph Of Nepal*, Kathmandu: Central Bureau Of Statistics.

Malla, Kamal P. (1981), *Linguistic Archaeology of the Nepal Valley*, Preliminary Report, *Khailash*, pp. 5-24. spokensanskrit.de (accessed on Jan. 2017)

न्यनेकने

धर्ममान महर्जन, मिखाबाहाः, येँ, दँ ९२

कान्छा महर्जन, छाःबाहाः, यल, दँ ७२

हिरालाल श्रेष्ठ, छाःबाहाः, यल, दँ ७२

न्हुछेँलाल महर्जन, बागडोल, दँ ५५

पूर्ण महर्जन, बागडोल, दँ ८१

अशोक शाक्य, पूचो (थौँकन्हे अफलडोल), दँ ५५

गुणराज शाक्य, पूचो, दँ ५०

सानुकाजी महर्जन, काय्गःननि, यल, दँ ७७

देवलाल महर्जन, चाःबाहाः, यल, दँ ७०

नन्दलाल महर्जन, किपू (थौँकन्हे धोबीघाट), दँ ६०